

A JOBBIK MÉRSÉKLŐDÉSE AZ EGYÉNI KÉPVISELŐJELÖLTEK VIZSGÁLATÁNAK TÜKRÉBEN

Kovarek Dániel

(Közép-európai Egyetem, Politikatudományi Tanszék)

Farkas Attila

(Budapesti Corvinus Egyetem, Politikatudományi Intézet)

ÖSSZEFOGLALÓ

A Jobbik politikai korrektséget átlépő beszédmódja, szélsőjobboldali mozgalmi kapcsolatai és cigányellenességre való apellálása által került a figyelem középpontjába. Az elmúlt három évben ugyanakkor a párt kampányüzenetei látványosan mérséklődtek, elhatárolódó kijelentések történtek rasszista és antiszemita megnyilvánulásoktól, végül deklarált cél lett a „valódi néppárttá” válás. A folyamat aktualitása miatt viszonylag kevés politikatudományi tanulmány témájául szolgált, azok pedig szinte kivétel nélkül a párt parlamenti elitjére és vezetőségére koncentráltak. A tanulmány célja, hogy a Jobbik 2010-es és 2014-es egyéni képviselőjelöltjeit összehasonlítva tegyen kísérletet a folyamat megértésére és értelmezésére. Módszertanként a jelöltek által közreadott bemutatkozó szövegek tartalomelemzése (kvantifikált szövegelemzés szoftveres segítséggel), valamint már létező adatbázisokból kinyerhető, politikai tapasztalatot és korábbi pártkötődést mérő változók statisztikai elemzése szolgál.

Kulcsszavak: radikális jobboldal ■ Jobbik ■ egyéni választókerületek ■ kvantifikált szövegelemzés ■ országgyűlési kampány

A Jobbik Magyarországért Mozgalom Párt (Jobbik) a kétezres évek második felében váratlan gyorsasággal növelte meg szavazótáborát, rációlvva a párt támogatottságát alulbecsülő közvélemény-kutatásokra. A 2009-es európai parlamenti, illetve a rákövetkező évben rendezett országgyűlési választáson egyaránt mandátumokat szerzett, releváns – sőt, a harmadik legerősebb – párttá válva. A Jobbik öndefiníciója szerint nemzeti radikális párt, azonban politikusainak cigányellenes, antiszemita illetve más módon rendszerellenes kijelentései és tettei, valamint különféle félkatonai szervezetekhez való szoros kötődése miatt több médium és politikatudományi tanulmány is szélsőjobboldaliként definiálta a pártot.

A Jobbikról kialakult, illetve a Jobbik által közvetített kép érdemben csak 2013-tól kezdett megváltozni, amikor a közelgő parlamenti választások előtt a párt kampányanyagaiban és programjában egyaránt egy mérsékeltebb, mainstreamebb irányvonalra váltott. Bár e mérséklődés hitelességét és tartalmi háttérét az elemzők és publicisták jelentős része szkepticizmussal fogadta, a választások után Vona Gábor pártelnök egyértelmű célként nevezte meg a néppártosodást, vagyis a minél szélesebb választói rétegek elérését és e heterogén csoportokra építendő politikai koalíció létrehozását – valamint a közép-re húzódást, vagyis a képzeletbeli mérsékelt-radikális skálán az előbbi felé történő elmozdulást.

Jóllehet a Jobbik fordulata aktuális és releváns téma a hazai politikatudomány szemszögéből, kurrens jellege miatt ez idáig kevés tanulmány témájául szolgált. Azok az írások, amelyek a párt mérséklődését vizsgálták, rendszerint a Jobbik kvázi-befagyott struktúráira: a pártelitre vagy a parlamenti frakcióra koncentráltak; utóbbi esetén például a 2010-es és a 2014-es képviselőcsoport összehasonlításakor mindössze egyetlen új nevet találunk. Mások a szöveges programok felől közelítették meg a témát, például a párt által jegyzett hivatalos dokumentumokat elemezve, ezek azonban csak korlátozott mértékben jutnak el a választópolgárokhoz és közvetítik hatékonyan a Jobbik esetlegesen megváltozott irányvonalát.

Írásunkban a politikai aktorok egy olyan részcsoportját választottuk vizsgálatunk tárgyául, amely legjobb tudomásunk szerint mindeddig nem állt szisztematikus elemzés fókuszában. A Jobbik által az elmúlt két országgyűlési választáson indított egyéni választókerületi képviselőjelölteket hasonlítjuk össze, kettős módszertannal. Kvantifikált tartalomelemzés alá vetjük személyes programjaikat, vagyis a helyben terjesztett rövid bemutatkozó anyagaikat, valamint áttekintjük politikailag releváns korábbi párt- és szervezeti kötődéseiket, választási tapasztalatukat.

Az írás hat részből áll. A bevezetést követő második fejezet összefoglalja a kapcsolódó szakirodalmi háttérrel, rövid áttekintést ad a mérséklődés tudományos és sajtóvisszhangjáról, továbbá részletesen kitér az egyéni képviselőjelöltek politikailag releváns sajátosságaira. A harmadik fejezet megfogalmazza a kutatási kérdést, valamint felvázolja a null- és az alternatív hipotézist. A negyedik részben ismertetjük azon megnyilvánulásokat, értékdimenziókat, amelyek mentén a tartalomelemzést végezzük, valamint azt, hogy miképpen operacionalizáltuk a jelöltek korábbi politikai tapasztalatát. Mindezt a kvantifikált szövegelemzés módszertani alapvetései egészítik ki. Az ötödik fejezetben ismertetjük a kódolt képviselőjelölti bemutatkozó szövegek és adatbázisaink statisztikai elemzését, ezek alapján megválaszoljuk a kutatási kérdést és kiértékeljük hipotézisek teljesülését. Az utolsó, hatodik rész összefoglalja az írás tartalmát és levonja a konklúziókat.

ELMÉLETI ÁTTEKINTÉS: A JOBBIK ÉS A JELÖLTJEI

Fókuszban a pártelit és a választási sikerek

A pártot vizsgáló tudományos munkák döntő többsége a párt gyorsan növekvő népszerűségi mutatóira és robbanásszerű választási eredményeinek elemzésére koncentrál (Róna, 2014; Karácsony és Róna, 2010; Bíró-Nagy és Róna, 2011). Hajdú András tanulmányában a Magyar Élet és Igazság Pártja (MIÉP) és a Jobbik parlamenti képviselőit hasonlítja össze, a politikusok szociodemográfiai jellemzői, üldöztetési mutatói (pártállammal való konfrontáció) és rekrutációs háttere révén az esetleges kontinuitást vizsgálja. Miként azt Hajdú (2014) is hangsúlyozza, a Jobbikkal foglalkozó írások döntő többsége a keresleti oldalról közelíti meg a kérdést, a párt szavazóinak feltérképezési szándékával. A tanulmány rámutat arra, hogy a Jobbik frakciójában ülő politikusok átlagosan magasabban iskolázottak, mint a MIÉP egykori képviselői, arányában pedig több nőt is találhatunk a 2010-ben parlamentbe jutott párt képviselő-csoportjában; a MIÉP és a Jobbik közötti személyi kapcsolat létezik ugyan, de csak korlátozott mértékű (Hajdú, 2014).

A szerző újabb munkájában a Jobbik listás és egyéni képviselőjelöltjeit vizsgálja. Az írás (Hajdú, 2016) kutatási kérdése a képviselőjelöltek kiválasztásakor alkalmazott stratégiák feltárására, valamint a jelöltek politikai előéletére és tapasztalatára irányul. A szerző ugyanakkor (az időbeli közelség ellenére) mérsékeltség/radikalizmus szempontjából nem végzett komparatív elemzést; a rekrutáció kapcsán megállapítja, hogy a jelöltek a Jobbik generációs jellegéből fakadóan jelentős részben a radikális jobboldali szubkultúrából jöttek vagy már egyetemistaként vagy középiskolásként bekapcsolódtak a párt életébe. Aki pedig mégis a politikán kívülről érkezett, az rendszerint nem a magyar politikai elitet korábban domináló humán- és orvostudományi értelmiség köréből érkezett, hanem kisiparos, kisvállalkozó vagy alkalmazotti, ipari háttérrel bírt (Hajdú, 2016: 170–171.). A 2010-es és a 2014-es képviselőjelöltek összehasonlítása kapcsán általa kiemelt jelenség a professzionalizálódás, amely ugyanakkor részben az újrainduló képviselők nagy számának, részben a pártjuk által a parlamenti mandátumszerzés következtében újonnan kiosztható patronázspozícióknak köszönhető.

Petsinis (2015) a szociálpszichológia eszköztárával, döntően kvalitatív módszertannal, diskurzuselemzéssel vizsgálta a pártot, a választási programok mellett közleményekre, nyilatkozatokra és beszédekre koncentrált. A szerző a párt sikerének kulcsaként nevezi meg, hogy a sérelmi politikára és „őshonos” konfliktusokra épülő mobilizációt és kampányt a Jobbik eredményesen tudta legitimálni azáltal, hogy beágyazta azt a hazai nacionalizmus politikai kultúrájába (Petsinis, 2015: 284–285.).

A Jobbik mérséklődésének percepció és tartalmi elemeiről

A pártot korábban jellemző radikalizmus, illetve szélsőjobboldali karakter számos ponton tetten érhető. A párt politikusai által tett cigányellenes, antiszemita, illetve fizikai erőszakkal fenyegető kijelentések (Róna, 2014: 198–205.), vagy a Vona Gábor kezdeményezésére alapított, a belső kritikák és a megosztó jelleg dacára a Jobbiknak széles körben ismertséget szerző és a 2009-es európai parlamenti választási sikerhez is hozzájáruló Magyar Gárda (Karácsony és Róna, 2010) csak két példa a sok közül. Részben a képviselők és párttagok személyes, vagy családtagok révén megtapasztalt sérelmeinek, állampárttal szembeni konfliktusainak és elszenvedett anyagi veszteségeinek eredője a párt radikális antikommunizmusa (Hajdú, 2014); a párt szimpatizánsai és támogatói számára a 2006 őszen történt zavargásokban való részvétel közösségformáló és táborbővítő erővel bírtak (Bíró-Nagy és Róna, 2011: 246.), de a minimalista (procedurális) demokrácia-kritériumokkal is szembemenő rendszerellenesség volt tapasztalható a párt első éveiben, amikor választásokon elvi okokból nem indult, illetve tagjai az eredményt kétségbe vonva a szavazatok újraszámolását követelték (Róna, 2014: 31–32).

A legutóbbi országgyűlési választások előtt kezdődött, a fentiekkel gyökeresen szembe menő mérséklődési, néppártosodási folyamatról ezzel szemben mind ez idáig kevés tudományos munka született; ez egyaránt következhet a téma kurrens mivoltából, illetve abból a meggyőződésből, hogy elsősorban percepcióról, semmint valódi tartalmi változásról van szó. Molnár Csaba dolgozata elsősorban a személyek és üzenetek kettőssége alapján vizsgálja a témát (Molnár, 2014). A Jobbik tagjai közül a *central partyra* koncentrált, így a fókusz a pártelnökség, az országos listán előkelő pozícióban szereplő, illetve a korábban pártvezetés/frakció tagjának számító, „dezertáló” politikusok adják. Az üzenetek vizsgálata főként a pártmédia és Vona Gábor pártelnök beszédeinek elemzése, valamint a pártprogramok összevetése révén valósult meg.

A szerző egy hármas tipológiába (mérsékelt/centrum/radikális) sorolta be a Jobbik politikusait, elsősorban korábbi megszólalásaik, sajtóban fellelhető nyilatkozataik alapján. Molnár elemzése alapján a mérsékeltettek aránya a pártvezetés és a képviselőjelöltek szintjén egyaránt növekedett és mérsékeltettek lettek Vona Gábor beszédei is. A pártprogramok elemzése ugyanakkor ambivalens eredményekkel szolgált, és a szerző konklúziója, hogy valódi fordulat nem ment végbe (Molnár, 2014). Az írás – amely valószínűleg a legelső kísérlet a néppártosodás folyamatának vizsgálatára – erőssége, hogy a párt politikusainak viszonylag széles körét vonja be az elemzésbe, mindazonáltal a kategorizálás esetleges jellege, valamint az elemzett szövegek szűkebb köre (két-két beszéd a pártelnöktől) érdemben csökkentik a következtetések általánosíthatóságát. Mandák Fanni tavaly ősszel megjelent, a néppártosodás témáját már címében is viselő munkája (Mandák, 2015) ezzel szemben egyszerűen

re igyekeznek az intézményi hátteret és az ideológiai profilt elemezni; munkájában Molnárhoz hasonlóan elemzés alá veti a párt programjait, valamint félig strukturált interjúk segítségével vizsgálja a Jobbik politikusait. A Bíró-Nagy András és Boros Tamás által jegyezett, kéziratunk lezárása előtt pár héttel megjelent írás mind ez idáig a legrészletesebb áttekintését adja a párt mérséklődési folyamatának: azt elsősorban a politikai piacon belüli átpozicionálásként, valamint a tartalmi és formai radikalizmus szétválasztásaként értelmezve (Bíró-Nagy–Boros, 2016).

A Jobbik által 2014-ben vitt, karakterében az újdonság erejével ható kampánya hamar kivívta a sajtó figyelmét; újságírók és szakértők körében egyaránt konszenzus uralkodott a párt mérséklődéséről (Index, 2014a). A mérséklődési folyamat egyes elemei, például a vizslakölykökkel pózoló pártelnök ikonikus fotója (Index, 2014b) hamar témává tette az országos nyomtatott és elektronikus médiában, de hasonlóan nagy visszhangot kapott, amikor Vona Gábor „álruhás” országjáró kampányának részeként gyakran mutatkozott helyi cigány származású lakosok körében, annak érdekében, hogy árnyalja a Jobbik-ról kialakult etnocentrikus képet (HVG, 2013). A hirtelen stílusbeli váltást híven tükrözték a média által a Jobbik üzeneteire ragasztott „cukikampány”, „cukiságkampány” kifejezések (Origo, 2015); egyes elemzések szerint a Jobbik a mérséklődés mellett határozottan jobboldali karakteréből is veszített, imázs-filmjeit „SZDSZ-es hangulatúnak”, egyes helyi szervezeteit pedig „egy becsületesebb kiadású szocialista párt képét nyújtónak” titulálva (Tóth, 2014).

A sajtó mellett politikai elemzők is megerősítették ezt a képet. Tóth Csaba és Török Gábor megállapítja, hogy a párt már 2013 őszén arculatváltást hajtott végre és lépéseket tett abba az irányba, hogy mérsékeltebbnek tűnjön (Tóth és Török, 2015); a szerzők hangsúlyozzák, hogy a 2014-es kampány a négy évvel korábbihoz képest tartalmilag nagyon eltérő volt, valamint hogy a Jobbik „2013 ősze óta elkötelezte magát a mérsékelt stratégia mellett” (Tóth és Török, 2015: 548.). Jóllehet a választás nem hozott áttörést a Jobbik számára (sőt, a párt által megszerzett mandátumok országgyűlésen belüli számaránya még csökkent is), Tóth és Török szerint a stratégia mégis sikeresnek tekinthető, mert az új parlamenti ciklusban a párt már jóval kevésbé tűnik szélsőségesnek. Krekó Péter az arculatváltást a szélsőséges imázból való kitörést célzóknak, valamint fiatalításnak nevezi; Nagy Gergely Miklós mérséklődésként értékelte a kampány hangnemet, szerinte „a politikai termék átcsomagolása a Jobbik közéleti jövőjét alapozhatja meg” (Nagy, 2013).

A Jobbik eleinte ugyan ódzkodott attól, hogy deklarálja a mérséklődést – igyekezett a radikális elemek lecserélését kimondatlanul, pusztán a kommunikációs elemek megváltoztatásával véghezvinni –, a legutóbbi országgyűlési választás után a párt politikusai már egyértelműbben fogalmaztak a stratégiai irányváltásról: 2015 tavaszán például maga Vona Gábor értekezett a „vad-

hajtások lementszéséről” a tapolcai időközi választásokat követő győzelmi beszédében (Mandiner, 2015).

A pártok pozícióját, politikai térben való helyváltoztatását a nemzetközi szakirodalom többféle szempontból és módszertannal méri. Gyakori a pártprogramok szisztematikus összehasonlítását alkalmazó módszer, amelynek jelentős lökést adott Comparative Manifesto Project, amely ideális feltételeket teremt idősoros és országok közötti komparatív elemzések végrehajtására (McDonald és mtsai, 2007). A bevett módszerek közé tartozik még a szakértők megkérdezése – ún. *expert survey* –, és válaszaik átlagolása (Bakker–Hobolt, 2013), illetve kérdőív segítségével maguk a pártelítők, illetve választói bázisuk lekérdezése. A Jobbik stratégiai irányváltásához leginkább hasonló nemzetközi példa talán a francia *Front National* mérséklődési folyamata volt: Marine Le Pen édesapjához képest számos más kérdésben másképp nyilatkozik: a holokausztot például az „emberiség barbarizmusának csúcának” nevezte, míg Jean-Marie Le Pen erről korábban mint „a második világháború egyik részlete” értekezett. Owen-Dunow (2015) szerint a párt vezetőinek illetően, mérsékeltebb hangvétele elsősorban a nők körében váltható szavazatokra és szimpátiára.

Az egyéni választókerületi jelöltekről

Jelen tanulmány az egyéni választókerületekben állított jelöltek vizsgálatával kíván hozzájárulni a Jobbik mérséklődését, néppártosodását elemző szakirodalomhoz. Az egyéni képviselőjelöltek a hazai politikai elit megkülönböztetett figyelmet élvező, kiemelt csoportja; szűkebb környezetükben magas presztízzsel és tekintéllyel rendelkező, többnyire a helyi szellemi-politikai elitből kikerülő személyek (Körösényi, Tóth és Török, 2009: 244.). Nem csupán népszerűségükből, már meglévő helyi ismertségükből és szervezeti beágyazottságukból (pl. többnyire vezető pozíció a választókerületi vagy megyei pártvezetésben) következik, hogy a pártlistás jelöltekhez képest nagyobb mértékű figyelem irányul rájuk, de a politikai rendszer több intézményi eleme és a helyi média bevett gyakorlatai is ráerősítenek arra, hogy a választókerület szavazói számára ők testesítsék meg a pártot, amelynek színeiben indulnak.

A Jobbik helyi szervezeteinek autonómiáját és választókerületi szintű politikusainak mozgásterét kettősség jellemzi: a pártot „az országos ügyeket erősen kézben tartó központi vezetés és az erős autonómiával felruházott helyi szervezetek együttélése jellemzi” (Róna, 2014: 89.). Róna Dániel kitér arra, hogy az országgyűlési és az önkormányzati választások esetén egyaránt a helyi szervezeteknél van a jelöltállítás során a javaslatétel joga, az általuk megnevezett jelöltek pedig ritkán (max. az esetek 10 százalékában) utasítják vissza a párthierarchiában felsőbb szinteken levő szervezetek.

Ezek alapján az egyéni képviselőjelöltek vizsgálatával lehetőség nyílna arra, hogy túllépjünk a párt „kicentizett”, hivatalos kommunikációján; hogy a mérséklődés vagy néppártosodás folyamatát a kommunikáció mellett a hűség politikusok szempontjából is megvizsgálhassuk – méghozzá azon politikusokból, akik egyszerre testesítik meg szűkebb pátriájuk szemében a Jobbikot és élvezik a területi szervezetek párttagjainak bizalmát. Kutatásuk megállapításai így relevánsak lehetnek olyan jövőbeni munkák számára is, amelyek célja azt vizsgálni, hogy széleskörű jelöltállítási jogkörökkel felruházott, viszonylag nagyfokú autonómiával rendelkező területi pártszervezetek hogyan képesek felülírni, eltéríteni (vagy éppen pont, hogy megerősíteni) a párt választók felé kommunikált ideológiai pozícióját és profilját.

A tanulmány célja, hogy releváns és kurrens politikatudományi kérdésre adjon választ olyan módon, amelyet a szakirodalom mind ez idáig nem kísérelt meg. Hajdú András írása (Hajdú, 2016) ugyan minden valószínűség szerint a legrészletesebb leírását adja a Jobbik képviselő-jelöltjeinek, de még említés szintjén sem tér ki a mérséklődés kérdéskörére. Molnár dolgozata kizárólag a parlamenti és pártvezetői elitre koncentrált, a következtetések szilárdságát pedig csökkenti, hogy módszertanként szakértői becslést alkalmazott (Molnár, 2014). Bíró-Nagy és Boros munkája, amely a mérséklődés percepciók jellegét és kizárólagos kommunikációs fókuszát hangsúlyozza (2016: 248.) csak a választási eredmények prezentálásakor támaszkodik kvantitatív adatokra. Mandák Fanni (2015) tartalomelemzésének keresztmetszete alapvetően szűkebb (kizárólag a két választás előtt közreadott hivatalos pártprogramokra, illetve kisebb elemszámú, kvalitatív politikus-interjúkra koncentrálna), a párt képviselőjelöltjei pedig nem képezték önálló elemzés tárgyát.

KUTATÁSI KÉRDÉS ÉS HIPOTÉZISEK

Azok, akik a mérséklődés percepciók, „kommunikációs fogás”-jellege mellett érvelnek, gyakran azzal igyekeznek ellensúlyozni a Jobbik néppártosodó karakterét, hogy a személyi állományában érdemben nem változott; egy esetleges jobboldali középpárt létrehozását jelentős mértékben hátráltathatja vagy akár meg is akadályozhatja, ha a tagság szélsőséges, jelenleg Jobbikhoz lojális részét nem sikerül meggyőzni az irányváltásról (lásd például Czene, 2015). Hasonlóképpen kérdéses, hogy a van-e olyan számottevő része a párt szavazóbázisának, amely számára a „cukiságkampány” elfogadhatatlan lehet, jöllehet az attitűdök és preferenciák formálhatóságát alátámasztó, politikai aktor-központú modellek (Enyedi, 2004) alapján élhetünk azzal a feltételezéssel, hogy az utóbbi átpozicionálás problémamentesebben kivitelezhető az előbbinél.

Írásunk mindezen kérdések metszéspontjába pozicionálja magát. Egyfelől a *pártelit*et vizsgáljuk, hiszen az egyéni képviselőjelöltek döntő többségében választókerületi elnökök vagy akár a párt megyei szervezetének vezetői is. Másrészt az elemzés releváns lehet a *mezei tagság* preferenciáinak és attitűdjeinek megértésében is, különösen azok fényében, amit korábban az elméleti áttekintés részben a helyi szervezetek nagyfokú jelöltállítási autonómiájáról írtunk. Végezetül a vizsgálat nyomán az általunk levont konklúziók hasznos adalékul szolgálhatnak olyan jövőbeni kutatások számára is, amelyek a Jobbik *szavazótáborának* a néppártosodásra adott reakcióját helyezik középpontba: például érdekes eredményekre vezethet, a radikálisabb/mérsékeltbb képviselőjelöltek által elért eredmények vizsgálata, illetve ugyanazon egyéni-választókerületben indult két különböző jelölt *personal vote* értékeinek összehasonlítása, amennyiben köztük érdemi különbség található a szélsőséges–mérsékelt tengelyen.

Kutatási kérdésünk: *elmozdultak-e a Jobbik képviselőjelöltjei az ideológiai közép felé 2010-hez képest 2014-ben?* Mérsékeltbbnek tekinthetőek-e a párt által az egyéni választókerületekben indított jelöltek a *szervezeti kötődés*, a *bal-jobb (autoriter-liberter) skálán mért pozíció* és az általuk megjelenített ügyek és értékek tekintetében?

A nullhipotézis (H_0) azt állítja, hogy nem történt érdemi változás a Jobbik jelöltállományának ideológiai pozícióját illetően. Az alternatív hipotézis (H_1) ezzel szemben egy, a mérsékelt végpont felé irányuló eltolódást valószínűsít, amely olyan egyéni választókerületi jelöltek formájában operacionalizálódna, akik kisebb mértékben vallottak radikális értékeket, mint négy évvel korábbi elődeik; a H_1 emellett igazolást nyerhet azáltal is, ha ezen jelöltek között kevesebb olyat találunk, akik korábban radikális pártok kötelékében politizáltak vagy szélsőségesnek és félkatonainak elkönyvelt szervezetekben bírtak tagsággal, mint az előző választás egyéni választókerületekben induló jobbikos jelöltjei között.

Az egyéni választókerületi jelöltek az egyik leginkább látható csoportja a hazai politikai elitnek; amennyiben érdemi elmozdulást tapasztalunk a mérsékelt-radikális tengelyen a politikai elit ezen szintjén, úgy okkal feltételezhetjük, hogy a változás érzékelhető volt a választók széles tömegei által is, és ez a percepció hatással lehetett a választói viselkedésre is. A hipotetikus mérséklődés vagy középre tolódás szubsztantív (policy-alapú) méréséhez rövidnek hat az időtáv és ellenzéki pártként relevanciája is korlátozottabb. Mivel azonban a néppártosodásra sokan elsősorban kommunikációs folyamatként tekintettek, szembeállítva azt a párt (változatlanak vélt) politikusi állományával, jó vizsgálati alapot képezhet ezek metszete: a képviselőjelöltek azonos terjedelmű és szerkezetű bemutatkozásainak (*mit mondanak magukról a választóknak?*) összevetése az épített adatbázissal (*mit tudunk róluk független forrásokból?*).

ADATOK ÉS MÓDSZERTAN

A kiválasztott módszertan indokoltsága

A Jobbik esetében azért is lehet célravezető a párt által létrehozott, az egyéni képviselőjelölteket bemutató összefoglaló honlap (illetve az azon található, egységes szerkezetű rövid bemutatkozások) használata, mert a párt képviselőjelöltjei más perszonalizált kampányeszközök tekintetében – például audio-vizuális hirdetések, helyi elektronikus médiában való megjelenés, személyes honlapok létrehozása és működtetése – jelentősen elmaradtak a többi párttól (Papp, 2013: 49.). Ha a fentieket kiegészítjük azzal, hogy a Jobbik rendkívül szerteágazó webes jelenléttel rendelkezik, illetve hogy a radikális jobboldal az elmúlt évtizedben egy komplett szubkultúrát, „színes és kiterjedt internetes hálózatot” hozott létre (Jeskó–Bakó–Tóth, 2012), nem alaptalan azzal a feltételezéssel élni, hogy a párt tudatos és potenciális szavazói és a politika helyi aspektusait megérteni szándékozók egyaránt ehhez a platformhoz fordultak, ha információt kívántak szerezni a Jobbik egyéni választókerületekben indított jelöltjeiről.

A megbízhatóságról és a tartalomelemzés módszertanáról

A következtetések általánosíthatósága, valamint az eredmények megbízhatósága, belső érvényessége érdekében a tartalomelemzést független kódolókként, párhuzamosan hajtottuk végre, a saját magunk által kódolt szövegek jelölésekor a másik munkáját nem ismerve. A feladat elvégzéséhez a Textual Content Analysis (TCA) programot használtuk (Roberts, 2008); a szoftver előnye, hogy manifeszt és látens témák kódolására egyaránt alkalmas, hogy az emberi kódolás mellett bizonyos fokú automatizáltságot is lehetővé tesz, továbbá statisztikailag értelmezhető adatomátrixokat képes előállítani. A közös metszetbe, vagyis a mindkettőnk által feldolgozott szövegek halmazába került jelölti bemutatkozásokat és programokat véletlenszerűen választottuk ki; amennyiben egy adott változó esetén a kódolók közötti egyetértés alacsony elemszám vagy az előfordulás teljes hiánya miatt nem volt vizsgálható, úgy új véletlen mintához fordultunk, amelynek a kódolásakor már csak a kérdéses változóra koncentráltunk.

A megbízhatósági koefficiensek számításához a ReCal2-öt (Freelon, 2010) használtuk. Az elvárt értékek kapcsán a szakirodalomban bevettnek számító határértékekkel dolgoztunk, vagyis (Frey, Botan és Kreps, 2000; Krippendorff, 2004) a 0,7-et vagy 0,8-et elérő, vagy azt meghaladó megbízhatósági koefficienseket a kódolók közötti magas egyetértés jelének tekintettük és a változó elemzésbe való bevonása mellett döntöttünk. Amennyiben egy változó látens

és nehezen operacionalizálható jellege miatt annak együttthatója e határértéktől elmaradt, úgy azt elhagytuk az elemzésből és eltekintettünk a kapcsolódó asszociációs mátrixok eredményeinek értelmezésétől. Példának okáért így történt az eredetileg tervezett *anti-establishment* változó esetén is.

Konceptualizáció: radikalizmus és szélsőségeség

A tartalomelemzés során beazonosított értékek, valamint a jelöltek szervezeti kötődéseinek operacionalizálása előtt érdemes a konceptualizáció kapcsán egy rövid kitérőt tenni. A Jobbik és a hozzá hasonló, vele egy pártcsaládba tartozó politikai formációk tipológiai besorolása és megnevezése régóta jelent dilemmát a politikatudomány hazai művelői számára, de hasonlóképpen definíciós problémákkal találjuk szembe magunkat, ha a szélsőségeség és a radikalizmus fogalmát próbáljuk egymástól elválasztani (Bíró-Nagy és mtsai, 2011; Krekó és mtsai, 2011: 54–55.; Filippov, 2011; Róna, 2014: 16–43.). Pippa Norris nyomán több hazai szerző is a szélsőjobbaldaliság, szélsőségeség mércéjének a demokratikus politizálás határainak túllépését, illetve a közvetlen erőszakos cselekvést tekintik (lásd pl. Bíró-Nagy és mtsai, 2011: 11.). Mások ezt vitatják: részint, mert szélsőségesnek besorolt, pragmatikusabb alakulatok rövid távú célja is lehet a demokratikus választásokon való részvétel és győzelem, illetve elfogadhatják a parlamentizmus játékszabályait kényszerből is (Filippov, 2011: 136.), másrészt pedig azért, mert a politikai cselekvés nem egyszerűsíthető le (a pártprogramokból levezethető) konkrét tettekre és döntésekre, azon túl kiterjed a politikai kommunikáció számos elemére is (Krekó és mtsai, 2011: 54–55.).

Róna – amellet, hogy kiemeli a szélsőjobbaldaliként *cselekvő* pártok kvázi oximoron jellegét, lévén azok gyakorlatilag megalakulásuk pillanatában betiltásra lennének ítélve – a *rendszerellenesség* konceptualizálásával igyekszik feloldani a problémakört, és azt a szélsőjobbaldaliság egyik kritériumaként jelöli meg (2014: 24.). Több hazai szerző (Karácsony és Róna, 2010; Kiss, 2016: 24.) ugyanekkor a radikális és szélsőséges címkéket szinonimákként alkalmazza a Jobbik, vagy a tágabban értelmezett politikai közösség jellemzésére. Megint mások esetén e két fogalom a szubkultúrával és a párt bázisával kapcsolatban párhuzamosan jelenik meg (Jeskó–Bakó–Tóth, 2012), de találunk példát a radikális jobbaldali és a szélsőjobbaldali címke konzekvens, de különbözőbb indoklás vagy definiálási kísérlet nélküli használatára is (Hajdú, 2014; Szabó, 2013).

Megítélésünk szerint az elnevezés valamivel kevésbé relevánsabb a Jobbik belső folyamatainak megértésére törekvő empirikus vizsgálatunk esetében, hiszen nem a párt (egészének) klasszifikációjára törekszünk; elemzésünk fókusza a hipotetikus *változás* megértése és jellemzése, nem pedig a *kiinduló- vagy a végpont* beazonosítása, vagy akár csak az azokkal kapcsolatos szemantikai

vitákban való állásfoglalás. Ezért mi sem törekszünk arra, hogy olyan fogalmakat próbáljunk expliciten definiálni valamint egymástól elhatárolni, amelyek között „nem húzódik világos határvonal, és éppen egymással való szoros összefüggésük, egymásba csúszásuk az érdekes” (Krekó és mtsai, 2011: 55).

A Jobbik stratégiaváltásával kapcsolatos elnevezések, a néppártosodás vagy mérséklődés fogalomhasználatát már érintettük az elméleti áttekintés első felében. A folyamat leírásán túl a hazai elemzői szféra, közbeszéd és politikai újságírás hasonlóképpen felcserélhető fogalmakként használta a radikális és szélsőséges jelzőket a Jobbik (stratégiai irányváltását követően kiszorítandó) részcsoportjainak – *szárny, tábor, vonulat, holdudvar* – jellemzésekor, gyakran egy cikken belül; sőt, elvéve még az alapvetően magyartalan (és korábban leginkább az iszlamizáció kontextusában használt) „deradikalizáció” kifejezés is teret kapott. És bár egyes írások arra figyelmeztetnek, hogy a publicisztikai nyelv a terminológia körültekintő megválasztása híján a „szélsőjobboldali politikai aktorok öndefiníciós diskurzusainak” eszközévé válhat (Filippov, 2011: 135.), a kifejezések párhuzamos használata jelen tanulmányban valamelyest még ez ellen is hathat. A pártvezetés és a tagság fokozatosan talajt vesztő „keménymagja” ugyanis ellenérdekelt abban, hogy megegyezzen a mérséklődési stratégia célkeresztjébe került párttagok és csoportok megnevezésében; értelemszerűen ezúttal Vona Gábor hajlik inkább a szélsőséges, míg az érintettek a (nemzeti) radikális címke használtára.

A fentiek alapján a következőkben így radikális, illetve szélsőséges jelzővel ellátott értékek, közpolitikai célkitűzések és szervezeti, intézményi kötődésekről is beszélni fogunk. Minden esetben az adott változó(csoport) részletes kifejtése tartalmazza, hogy miért tartjuk alkalmazhatónak egyik vagy másik fogalmat; főszabályként azonban mindkét kategória rendszerellenes és/vagy más releváns pártok által nem képviselt, a jogállamiság kereteit vagy Magyarország nemzetközi szerződésekből következő vállalásait feszegető (köz)politikai célokat (illetve ilyen, a jelölt által megvalósított múltbéli politikai cselekvéseket) tartalmaz.

A képviselőjelöltek pártpolitikai és szervezeti kötődései

A képviselőjelöltek mérsékelt-radikális tengelyen történő elhelyezésének egyik legkézenfekvőbb indikátora korábbi pártkötődéseik rögzítése és elemzése. Írásunkban *radikális pártkötődés*ként értelmeztük, ha az egyéni választókerületben induló jobbikos politikusok valaha a MIÉP tagjai, képviselői vagy jelöltjei voltak.¹ A pártpaletta jobb szélén helyet foglaló pártról elmondható, hogy a Jobbikot megelőzően a nemzeti radikalizmus legeredményesebb pártja volt Magyarországon, a legtöbb politikai kérdést nemzeti dimenzióban értelmezve, retorikájában a baloldali és liberális pártokat idegen/zsidó érdekek szolgálá-

latával vádolva (Körösenyi–Tóth–Török, 2007: 284.). A párt radikális retorikáját mindvégig megőrizte, szinte kizárólag leegyszerűsítő összeesküvés-elméletekre és antiszemita témákra koncentrálnak (Bíró–Nagy–Róna, 2011), de az első Orbán-kormány idején a parlamentben szakmai, kevésbé ideologizált szerepben is megjelent.

A mérsékeltség a fentiek komplementereként értékelhető: *mérsékelt pártkötődésnek* kódoltuk, ha az illető politikus valamely, a rendszerváltás óta parlamentbe került, frakcióval rendelkező (és a korábbiakban nem említett) párt tagja, jelöltje vagy képviselője volt, vagy az állampártban politizált.² Ilyen értelemben a skála mérsékeltbb végéhez áll közelebb az a politikus, aki korábban például az MSZMP, az MDF, a Fidesz vagy más mainstream párt³ tagja volt, vagy színében indult parlamenti mandátumért.

Az ehhez szükséges adatok megszerzésében nem támaszkodtunk kizárólag a képviselőjelöltek szöveges bemutatkozásaira. Lévéen a közelmúlt választási kampányaiban még az *aktuális pártkötődés* vizuális elemeinek letagadására, illetve eltitkolására is volt példa (Ughy, 2011), nem várható, hogy a „20 évet a 20 évért!” mottóval összefoglalható elszámoltatás és a radikális változás ígéretével kampányoló Jobbik jelöltjei önként beszámoljanak a baloldali-liberális establishmenthez való esetleges kötődésükről, de még a Jobbik korai időszakában a párthoz legközelebb álló Fideszben szerzett politikai tapasztalat sem feltétlen számított egyértelműen pozitív üzenetnek a párt (egyres) szavazói (csoportjai) felé.

Az egyéni jelöltek rövid önéletrajzai mellett így alternatív információforrásként használtuk a Nemzeti Választási Iroda hivatalos honlapját, amelyről a helyi jelöltállítást áttekintő listákat (önkormányzati választásokon jelöltként való részvétel 2002 és 2014 között) töltöttük le. Mindehhez részben kontrolláló, részben kiegészítő adatforrásként azok a kapcsolódó, a Jobbik politikusainak életútját pártkötődés szempontjából vizsgáló tanulmányok (Republikon, 2010; Hajdú, 2016) társulnak, amelyek legalább az egyik választási évben különálló csoportként is elemezték az egyéni képviselőjelölteket.

A Jobbik szervezeti erejét és korai politikai relevanciáját meghaladó médiasúlyát, láthatóságát jelentős részben köszönhetette a vele formális vagy informális kapcsolatban álló, a párt sok fiataljának szocializációs helyszínéül szolgáló ifjúsági mozgalmaknak, illetve a gyakran az erőszakmonopólium elvét is sértő félkatonai szervezeteknek. Ezek bár jelentős mértékű potenciális erőforrást jelentenek a párt számára (pl. aktivistahálózat szempontjából), a mérséklődés/néppártosodás folyamata során jelentős akadályok lehetnek, hiszen e szervezetek vezetői vagy tagjai nem ritkán szélsőséges, kirekesztő és rendszerellenes kijelentésekre ragadtatják magukat (lásd például Róna, 2014: 198–208.).

Ilyen *radikális szervezetként* kódoltuk a Betyársereget, a(z új) Magyar Gárdát, a Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalmat (HVIM), a Szebb Jövőért Polgárőr Egyesületet (SZJPE), a Nemzeti Őrsereget, a Véderőt, a Becsület Lé-

gióját, illetve a Nemzeti Ifjak Egyesületét. Ezen szervezetekhez formálisan is kötődőnek, illetve azokat támogatónak tekintettünk egy politikust, ha erről rövid bemutatkozásában saját maga adott számot.

A jelöltek által felvillantott témák és értékek

Egyes szerzők amellet érveltek, hogy a Jobbik valódi pártrendszeren belüli helyzetét, „szélsőségeségét” nem az autoriter-liberter tengelyen elfoglalt, jobboldalibb pozíció adja meg, hanem a pártot a Fidesz–KDNP szövetségtől megkülönböztető, „szakadékot teremtő különbség, a nyílt rasszizmus” (Horváth és Soós, 2015: 277.). Hasonlóképpen, Róna (2014) is többek között a rendszerellenes kijelentések, zsidó- és cigányellenes kirohanások által látta bizonyítottnak a párt szélsőjobboldali karakterét. *Szélsőséges, kirekesztő megnyilvánulásként* kódoltuk tehát, ha az adott jelölt (nyíltan vagy burkoltan) antiszemita, cigányellenes vagy rasszista kijelentéseket szerepeltet bemutatkozásában, például cigánybűnözésről értekezik.

A Jobbik politikusai, valamint pártelitje által vallott értékeiről, domináns világnézetéről szóló legrészletesebb elemzés (Bíró-Nagy–Róna, 2011) szerint a párt ideológiai és közpolitikai profilját többek között azok a témák határozzák meg, amelyekben a párt elitje és/vagy szavazói a társadalomnál szélsőségebb álláspontot képviselnek. Ilyen kérdéseknek számít például az antikommunizmus, a rendpártiság, a cigánykérdés, a nacionalizmus, az elit- és globalizációellenesség, vagy az euroszeptizmus. A tanulmány fontosabb megállapításaira építve kvantifikált tartalomelemzésünkben az alábbi szempontok alapján kódoltuk a *radikális értékek* előfordulását.

A *mérsékelttség* ezáltal ismét a radikalizmus, a radikális értékek komplemenként válik értelmezhetővé. Dönthettünk volna úgy, hogy külön kódot készítettünk a mérsékelt tartalmak előfordulásának, például az olyan állításoknak, amelyek a párt „színvak politikáját” hivatottak alátámasztani; amellet törnek lándzsát, hogy „a radikális és józan emberek pártja a Jobbik; hangsúlyozottan és, nem vagy” (HVG, 2011), vagy amelyek a 2010-es választási program vonatkozó fejezetéhez (Jobbik, 2010: 40.) hasonlóan a cigány pedagógusok képzése, vagy az egyházak romaintegrációba való bevonása mellett szállnak síkra. A mérsékelt és radikális tartalmak párhuzamosan kódolása ugyanakkor több okból is problémás lett volna. Ha a két kifejezés dichotómiáját egy skála két oldalának értelmezzük, akkor – a kölcsönösen kizáró és összességében kimerítő jelleg miatt – minden szövegegység egyúttal kódolási egység is kell, hogy legyen; amennyiben az előbbi elvárástól eltekintünk, úgy pedig kérdéses, hogy miképpen lenne jellemezhető az a tartalom, amely egyik kategóriába sem tartozik. A tapasztalatok ráadásul azt mutatják (Róna, 2014: 206–210.), hogy a Jobbik mérsékelt, rendszerkonform üzenetei a legtöbb esetben elhatárolódás-

ként, valamely szélsőséges megnyilvánulás ellenpontozásaként látnak napvilágot, a jelölti bemutatkozásokban pedig ilyen kiváltó okra a műfaj jellegéből adódóan nem számíthatunk.

Az alábbi táblázatban összefoglaljuk, hogy összhangban a fenti cikk (Bíró-Nagy–Róna, 2011) megállapításaival milyen üzeneteket, jelöltek által megjelenített értékeket kódoltunk radikálisnak. Noha egyes konkrét *policy* pontok esetén átfedés lehet a kormánypártok, illetve szavazóik által kívánatosnak gondolt intézkedésekkel, törekedtünk arra, hogy a táblázat által összegzett elemek túlmutassanak a mainstream jobboldal témáin és programpontjain.

1. táblázat. A jelölt-bemutatkozások tartalomelemzése során radikálisnak kódolt értékek. A szerzők saját munkája.

Radikálisként kódolt értékek és célkitűzések

Érték	Példák
Radikális rendpártiság	önfenntartó börtönök bevezetése, csendőrség felállítása, kényszergyógykezelés szexuális bűnözők ellen („pedofilok kémiai kasztrálása”), halálbüntetés visszaállítása ⁴
Rendszerellenesség	rendőrterror, demokrácia elvetése, a törvények kettős mércéje/magyarellenessége, Szent Korona-tan vagy alkotmányos monarchia visszaállítása; zavargásokban, 2006-os székházostromban való részvétel; közrend fenntartására irányuló jogellenes tevékenység („egyenruhás bűnözés”)
Revizionista nacionalizmus	a trianoni határok megváltoztatására való törekvés
Radikális antikommunizmus	ügynökaktákkal, lusztrációval, korábbi pártfunkcionáriusok javadalmazásával és elszámoltatásával kapcsolatos követelések, szimbolikus kérdések (pl. <i>Szabadság téri szovjet emlékmű</i>)
Gazdasági radikalizmus	államadósság újratárgyalása és/vagy részleges elengedése

A jelöltek külső megjelenése

Végezetül kódoltuk, hogy a Jobbik által a két választáson indított jelöltek közül mekkora a tar fejű (kopasz) politikusok aránya, amit a szórólapok hivatalos fényképei tettek lehetővé. A Jobbik politikusainak megjelenésével, öltözködésével foglalkozó legrészletesebb munka vizsgálja ugyan a párt 2010-es képviselőit, ill. képviselőjelöltjeit, de a hajviselettel csak érintőlegesen foglalkozik (Döbröntei, 2012). A tar fejű megjelenés relevanciáját ugyanakkora jól mutatja azon indulatok hevessége, amelyek Molnár Zsolt és Sneider Tamás parlamen-

ti képviselők skinhead múltjával kapcsolatban törtek felszínre a hazai sajtóban,⁵ továbbá az is, hogy borotvált fejű politikusok alapvetően nagyon ritkán ültek az Országgyűlés padsoraiban. Az első szabadon választott parlamentben egyetlen ilyen képviselő sem foglalt helyet, míg a kétblokkrendszer utolsó évében, a pártrendszer háromosztatúvá válása előtt is csak három-négy ilyen honatyát találunk.

A TÁRKI 2011-ben a társadalmi távolságot és előítéletet operacionalizáló Bogardus-skála eredményeit közölve, a Jobbik szavazóit és a teljes népességet összehasonlítva jelentős különbségeket talált a referenciacsoportnak használt skinheadek különböző társadalmi szerepekben történő elfogadása esetén. A párt szavazói közül arányaiban kétszer annyian fogadnának el családtagjukként, vagy gyermekük barátjaként egy bőrfejt, de szomszédként vagy kollégaként is hat-nyolc százalékpontos különbség van a jobbikosok javára. A skinheadek egyúttal az egyedüliek is abban, hogy az omnibuszban vizsgált társadalmi-etnikai csoportok közül csak velük szemben toleránsabbak a Jobbik szavazói az országos átlagnál (Róna, 2015: 65).

Jóllehet a koponya tarra borotválásának esztétikai okai is lehetnek – például időskori hajvesztés esetén –, az ilyen okból fejüket borotváló képviselők számát *ceteris paribus* azonos szóródásúnak és mértékűnek tekintettük a parlamenti ciklusok során, amely az időbeli összevetést nem torzítja.⁶ Az ilyen megjelenést így szándékosnak, a választók felé (is) közvetített képként értelmeztük. Természetesen nem feltételezzük, hogy minden, fejét kopaszra nyíró politikus bőrfejt vagy akár csak radikális lenne,⁷ azt azonban igen, hogy az illetén megjelenés a *Jobbikon belül* magyarázóerővel bírhat a mérsékelt/szélsőséges tengelyen való pozicionáláskor, és a kódoláskor is ennek megfelelően jártunk el.

A JOBBIK EGYÉNI JELÖLTJEINEK KOMPARATÍV ELEMZÉSE

Pártpolitikai múlt és szervezeti kötődés

Hajdú András munkájában áttekintést ad a BCE PTI Elitkutató Központjának jelöltadatbázisa alapján operacionalizálható korábbi pártkötődésekről (Hajdú, 2016: 163.). Ez alapján a radikálisként kódolt MIÉP színeiben jobbikos szerepvállalásuk előtt a jelöltek 23,3%-a (41 fő, 2010) illetve 17%-a (18 fő, 2014) politizált. Mérsékelt/establishment pártokhoz fűződő múltja ezzel szemben 15,9%-nak (28 fő, 2010) és 13,2%-nak (14 fő, 2014) volt. A mérsékelt, illetve radikális politikai szerepvállalást és a jelöltség évét mérő dichotóm változók közötti kapcsolat mindkét esetben elhanyagolható mértékű, de szabad szemmel is látható, hogy érdemi elmozdulás nem történt. A tény, hogy négy év elteltével

mindkét párttípusból kevesebbet látunk, valószínűleg annak köszönhető, hogy a Jobbiknak, fiatalabb pártként, leginkább hasonló ideológiai profilú szervezetekben edződött jelöltek indítására nyílt lehetősége, a legutóbbi választáson viszont már törekedett arra, hogy eleve a pártban szocializálódott politikusokat indítson.

A Nemzeti Választási Iroda választástörténeti aloldalairól nyert adatok alapján összehasonlítottuk a jelölteket abból a szempontból is, hogy helyi választásokon indultak-e valamilyen párt színeiben; ez az adat nem szerepel a jelölt-adatbázisban, és nem következtethető ki tartalomelemzésünk pártkötődést mérő változóiból sem.

2. táblázat. A Jobbik EVK-jelöltjeinek korábbi szerepvállalása az önkormányzati politika színterén. A szerzők saját munkája.

	MIÉP/HVIM	MDF/Fidesz/KDNP/FKGP/RKGP
2010	12 (6,82%)	6 (3,41%)
2014	6 (5,66%)	0 (0%)

Bár helyi szinten (hasonlóan az országgyűlési választásokhoz) a radikális szervezetek által (is) indított képviselők számaránya csekély mértékben csökkent, ugyanez igaz volt a jobbközép-kereszténydemokrata színekben önkormányzati mandátumért versengő politikusokra is; sőt, utóbbiak teljesen el is tűntek. Mérséklődést így személyi állományban továbbra sem tapasztalhatunk. Az viszont kiolvasható az adatokból, hogy nem volt olyan jobbikos képviselőjelölt, aki a párt parlamentbe kerülése után más párt színeiben politizált volna helyi (települési és/vagy megyei) szinten, és lehetőségek kapott volna egyéni választókerületben történő indulásra; vagyis a párt rekrutációja releváns párttá válása óta már az önkormányzati politika szintjén is zárttá vált.

Értékek, témák és külső megjelenés

De vajon hogyan jelent meg a fentebb ismertetett pártkötődés a jelöltek által közreadott rövid bemutatkozásokban? A párt- és szervezeti kötődések, valamint a korábban felsorolt értékek, attitűdök és vizuális elemek vizsgálatához tartalomelemzést végeztünk. Összhangban a módszertan külföldi szakirodalmának ajánlásával (Riffe, Lacy és Fico, 2005: 194.) és a bevett hazai gyakorlattal (lásd pl. Várnagy, 2008), a teljes populáción belüli kapcsolat méréséhez a Cramer-féle asszociációs együtthatót alkalmaztuk, szignifikancia szintek nélkül, hiszen nem következtető statisztikát használunk; e két konkrét választási évben indított jelöltállomány összehasonlításakor a hipotetikus szuperpopuláció relevanciája minimális.

3. táblázat. A Jobbik radikálisként kódolt egyéni jelöltjei, különböző változók szerint. A szerzők saját munkája. Megjegyzés: *gazdasági radikalizmus* címkével jelölt üzenetek egyetlen jelölt esetében sem fordultak elő, így azt a táblázatban sem jelöltük.

Radikális változók	2010	2014	Cramer-féle V
Formális pártkötődés (Hajdú, 2016)	23,3% (41 fő)	17% (14 fő)	0,08
Önkormányzati jelöltség (MIÉP/HVIM támogatással)	6,8% (12 fő)	5,7% (6 fő)	0,02
Radikális pártkötődés (tartalomelemzés)	18,8% (33 fő)	11,3% (11 fő)	0,11
Szélsőséges szervezeti kötődés (tartalomelemzés)	22,7% (40 fő)	7,5% (8 fő)	0,20
Cigányellenesség (tartalomelemzés)	6,3% (11 fő)	1,9% (2 fő)	0,10
Antiszemitizmus (tartalomelemzés)	0,57% (1 fő)	0% (0 fő)	0,05
Antikommunizmus (tartalomelemzés)	0% (0 fő)	1,9% (2 fő)	0,07
Radikális rendpártiság (tartalomelemzés)	23,86% (42 fő)	0,94% (1 fő)	0,31
Rendszerellenesség (tartalomelemzés)	0,57% (1 fő)	2,83% (3 fő)	0,09
Revizionizmus (tartalomelemzés)	0,57% (1 fő)	0% (0 fő)	0,05
Borotvált fej (hivatalos portré)	4,5% (8 fő)	6,6% (7 fő)	0,04

Látható, hogy közel 8 százalékponttal csökkent azok aránya, akik bemutatkozó anyagaikban *radikális politikai tapasztalatról* adtak számot; ez mind Hajdú (2016) elemzése, mind az önkormányzati szintű jelöltség által mutatott különbségnél nagyobb. A választási év és a radikalizmus kapcsolata gyenge erősségű, de nagyobb, mint a politikai tapasztalatot mérő két formális, „kemény” adatokon alapuló változó esetén.⁸ Az asszociációs mutató értéke gyakorlatilag megduplázódik, ha a képviselőjelöltek *szélsőséges szervezeti kötődéseit* nézzük; az ilyen félkatonai alakulatokban való (korábbi) tagság mérése hivatalos csatornákon keresztül egyébként is nehéz, az ilyen témájú elemzések rendszerint médiafigyelésre vagy az adott szereplők saját nyilatkozataira hagyatkoznak. Az, hogy a szélsőséges szervezeti tagságot mérő változó értéke a harmadára csökkent, elsősorban az ilyen kötődések *felvállalásáról* vagy *felvállalhatóságáról* ad képet, és három lehetséges magyarázatot kínál: 1) valóban kevesebb, ilyen kötődéssel bíró jelölt volt; 2) kevesebb olyan jelölt volt, aki a

szervezet felvállalását fontosnak tartotta volna, illetve 3) a két választás között ezen csoportok és alakulatok politikai relevanciája még a Jobbikon belül is csökkent.

A szélsőséges, kirekesztő megnyilvánulások közül az egyéni képviselőjelölti bemutatkozásokban az antiszemitizmus egyetlen elszigetelt esetet leszámítva nem volt jelen, a *cigányellenesség* ugyanakkor sokkal érzékelhetőbb eleme volt a programok számottevő részének, ráadásul érdemi különbséget látunk a két választásra készített jelölti programok között is. Míg 2010-ben 11 képviselő expliciten használta a „cigánybűnözés” szókapcsolatot, addig 2014-ben csak két képviselőjelölt beszélt egyértelműen negatív kontextusban a romákról, emellett az utóbbi választás idején olyan korábban nem használt, nem (tisztán) negatív konnotációjú kifejezések is helyet kaptak a bemutatkozó szövegekben, mint a „cigány-magyar együttélés” vagy „cigánykérdés”. Sőt: egyes jelöltek egyenesen azzal kampányoltak, hogy tapasztalattal bírnak a romaintegráció terén, vagy „jelentős részben cigány tanulók” által látogatott középiskolában tanítanak.⁹ A párt egyéni jelöltjei az alternatív hipotézissel összhangban ritkábban engedtek teret cigányellenes gondolatoknak saját bemutatkozásaikban; a kapcsolat szorosságát jelző Cramer-féle V-értéke ugyanakkor csak gyenge asszociációt jelez. Ha pedig a konkrét változó mellett a teljes képet nézzük, akkor egyúttal az is látszik, hogy a „cigánybűnözés” kifejezést 2014-ben az etnikai éllel nem bíró „politikusbűnözés” anti-establishment üzenete váltotta fel a jelöltprogramokban.

A *radikális rendpártiságot* mérő változó szintén érdemi különbséget mutat a két évben indított képviselőjelöltek között. Ez döntő részben a csendőrséggel kapcsolatos programpontoknak és állításoknak köszönhető: miközben a közbiztonság szubjektív fontossága nem csökkent (nagyjából hasonló arányban említették a témát a jelöltek 2014-ben, mint 2010-ben), a legutóbbi választás idején az egyéni választókerületek jobbikos jelöltjei már közel sem tartották fontosnak hangsúlyozni, hogy mindezt milyen radikális törvényi vagy intézményi megoldásokkal tartják kívánatosnak fejleszteni. Az erre kínáló lehetséges magyarázatok közül csak egy a mérséklődés, néppártosodás politikusi szintjén történő megjelenése; nem zárható ki például, hogy a csendőrség – hasonlóan a gárdákhoz és más egyenruhás rendfenntartó szervezetekhez – ötlete olyannyira összeforrt a Jobbik programjával, hogy a 2010-es választásokat megelőző kampánnyal ellentétben négy évvel később már nem érezték szükségesnek, hogy azt külön hangsúlyozzák személyes programjukban.

Az egyéni jelöltek bemutatkozásainak tartalomelemzésén nyugvó további változók – úgymint a revizionizmus, rendszerellenesség, antikommunizmus és az antiszemitizmus – esetén az elemszám nagyon kicsi, és ennek folyományaként a választási év és a radikalizmus közötti kapcsolat szorossága is elhanyagolható. Hiba lenne ugyanakkor véletlen előfordulásról beszélni, hiszen e

radikális értékekhez, szélsőséges megnyilvánulásokhoz is magas kódolói egyezés társul.

Ami a tarra borotvált fejét illeti, 2010-ben a Jobbik egyéni jelöltjeiből 8, míg négy évvel később 7 tartozott az ilyen megjelenésű politikusok közé. Arányában tehát kicsivel még több ilyen jelöltje is volt a pártnak 2014-ben, mint korábban; a választási év és a kopasz hajviseletet közötti kapcsolatot vizsgáló asszociációs mutató ezzel összhangban nem mutat érdemi kapcsolatot. Ha tehát elfogadjuk a hazai választópolgári közgondolkodás és a mainstream magyar média gondolati keretét, amely a radikalizmussal és a szélsőségekkel párosítja a borotvált fejű jobboldali politikai aktorokat, úgy e dimenzió mentén annyi megállapítható, hogy a párt 2014-ben nem mutatta mérsékeltebb arcát a 2010-es választáshoz képest.

Önálló elemzés tárgyai lehetnének a 2014-es egyéni jelöltek szórólapjain látható vizuális elemek. A négy évvel korábbi szórólapokat érintő adathiány, valamint az eltérő terjedelem és szerkesztési gyakorlat miatt összehasonlításra nincs módunk, ugyanakkor érdemes kiemelni azok „extra” fényképét. Ezen a jelöltek jelentős része (31 politikus) családja társaságában mutatkozott, összhangban a 'Mi, jobbikosok' három generációs óriásplakát-kampánnyal; mások személyes tárgyaikkal modernitásukat (tablet), vagy hobbijukat (bokszesztyű, gitár, könyv) igyekeztek kommunikálni, ketten pedig egyenesen kismacskaival erősítették rá a „cukiságkampányra”. Ezeket a mérsékelt, szelíd tartalmakat ugyanakkor erősen ellenpontozta a szórólapok egységes harmadik oldala, amelyen Vona Gábor fényképe mellett a kémiai kasztrálást, a halálbüntetést, a vagyonek kobozást és a cigánybűnözés felszámolását ígérte a párt.

KONKLÚZIÓ

Írásunkban a Jobbik egyéni képviselőjelöltjeit vizsgáltuk a párt néppártosodása kapcsán. Korábbi tanulmányok ugyan foglalkoztak már a Jobbik mérséklődésével, mindazonáltal az egyéni választókerületekben indított képviselőjelölteket eddig senki sem vizsgálta. Ezek a politikusok – a Jobbik jelöltállítási gyakorlatával összhangban – nem csak a választópolgárok számára testesítik meg pártjukat, de viszonylag hűen tükrözik az őket jelölő pártszervezetek tagjainak preferenciáit is.

A jelöltek korábbi politikai tapasztalatának áttekintése, valamint személyes programjaik tartalomelemzése vegyes eredményeket mutat. A formális pártkötődést vizsgálva nem beszélhetünk mérséklődésről; ez legalábbis részben a párt radikális előképének szűk keresztmetszetére (MIÉP és HVIM), valamint a párt parlamentbe kerülése után fölerősödő belső rekrutációs-szocializációs szerepére vezethető vissza. A néppártosodás ugyanakkor tetten érhető a személyes bemutatkozásokban helyt kapó szélsőséges (félkatonai) szervezeti kö-

tődések, valamint a cigányellenes és radikálisan rendpárti javaslatok csökkenése kapcsán. Ahogyan azonban az a szórólapon is látszódott, az előbbi személyes, jelöltspecifikus tartalom belüli csökkenését a párt központi üzenetekkel bőven ellensúlyozta; a 2014-es választás kampányanyagain elhelyezett, a szelíd és „emberarcú” radikalizmust megjeleníteni hivatott vizuális tartalmakat már a szórólap következő oldalán ellenpontozták a kiemelkedően szélsőséges rendpárti javaslatok. Ugyanakkor néhány, a szakirodalom által azonosított radikális érték – például revizionizmus, antikommunizmus vagy rendszerellenesség – egyáltalán nem, vagy csak a legutóbbi választáson jelent meg, a borotvált fejű képviselők számaránya pedig egyenesen nagyobb volt, mint négy évvel korábban. Elemzésünk végkövetkeztetése, hogy az EVK-jelöltek vizsgálata alapján a Jobbik politikusainak személyi állományára egyelőre korai lenne a mérséklődés kifejezést alkalmazni.

Jelen tanulmány első leírását adta a Jobbik egyéni képviselőjelöltjeinek a néppártosodás szempontjából, de a kérdés további vizsgálatra érdemes. A kutatás továbbfejlesztését jelentheti, ha egyes változókat másképpen, bővebben operacionalizálunk; például a szélsőséges szervezetekhez való tartozást alátámaszthatja, ha az illető politikus neve szerepel az alakulat hivatalos honlapján. Tovább lépés lehet emellett az egyéni képviselőjelöltek szintjén mért radikalizmus és ezen politikusok által elért választási eredmények összekötése; különösképpen akkor lehet ez a szempont hasznos, ha jelentős számú, négy évvel korábbi önmagához képest mérsékeltebb(nek) mutatkozó egyéni választókerületi jelöltet találunk. Ekkor ugyanis közelebb kerülhetünk ahhoz, hogy módszertanilag megalapozott választ adhassunk arra a tudományos és normatív szempontból egyaránt kiemelt fontosságú kérdésre, miszerint ma Magyarországon *ceteris paribus* kevésbé szélsőséges imázst megjelenítve számíthat-e nagyobb választói támogatásra egy politikus.

JEGYZETEK

¹ A MIÉP-hez hasonló, egyértelműen radikálisként besorolható párt talán csak a Magyar Hajnal lehetne, amely az elemzői és publicisztikai konszenzus alapján is szélsőjobboldali, „szélsőségesen fasiszta” alakulatnak tekinthető (Félix, 2013; Lévai és mtsai, 2015: 14.). A párt ugyanakkor először 2014-ben indult az országgyűlési választásokon (részben pont a Jobbikból kivált – kizárt szélsőséges politikusokat indítva), így elméleti síkon is kizárható, hogy a JMM valamely politikusa korábban a Magyar Hajnal színeiben politizált volna.

² A Jobbik alapszabálya kategorikusan tiltja, hogy a párt tagja lehessen valaki, aki korábban az MSZP, az SZDSZ vagy a Munkáspárt tagja volt, míg az MSZMP esetében csak a vezető tisztség, az MDF-ben pedig a 2007 utáni tagság kizáró tényező. Mindez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a fenti korlátozásokat a pártnak jelöltállítás vagy delegálás esetén is alkalmaznia kellene.

- ³ Jóllehet az LMP-nek értelemszerűen nincsenek a pártot a nemzeti radikalizmussal, vagy a szélsőjobboddallal rokonító vonásai, a politikai tér Vona Gábor által is használt „XX. és XXI. századi pártok” szembeállításán alapuló felosztása (MTI, 2015), valamint a két párt pártrendszerátalakító mandátumszerzése (Enyedi és Benoit, 2011) és adott ügyekben (pl. ügynökakták és lusztráció) elfoglalt közös álláspontja kívül helyezi az LMP-t a mainstream pártok körén. A kérdésnek ugyanakkor csak elméleti relevanciája van, lévén a Jobbiknak nem volt zöldpárti múlttal rendelkező képviselő-jelöltje.
- ⁴ Bár mindkét rendpárti intézkedés kívül esik az európai mainstream büntetések halmazán, belpolitikai viszonylatban érdemes megjegyezni, hogy előbbi visszaállításának „megfontolása”, illetve a kérdés napirendre vétele 2002-ben, illetve 2015-ben miniszterelnöki szinten is felvetődött, és a Fidesz több vezető politikusa is támogathatóan találta ismételt bevezetését, addig a „társadalomra különösen veszélyes szexuális bűnelkövetők gyógykezelésére vonatkozó” jobbikos törvényjavaslatot az országgyűlés tárgysorozatba sem vette.
- ⁵ Lásd például az Index (<http://index.hu/belfold/2014/05/16/molnarzolt/>) és a Hír24 (<http://24.hu/belfold/2014/04/25/volt-skinhead-lesz-a-parlament-alelnoke/>) vonatkozó cikkeit. Utolsó leltöltés dátuma: 2016. 03. 17.
- ⁶ Az összevetést így érdemben csak két eshetőség tudná torzítani: ha jelentősen megváltozna a párt által az egyéni választókerületekben indított politikusok életkora (a választásokon idősebb jelölti kádérállománnyal indulva feltételezhető, hogy több lenne esztétikai, hajvesztésre visszavezethető fejbortoválás), vagy ha a férfiak és nők aránya jelentősen eltérne egymástól 2010-ben és 2014-ben. Ezek egyike sem áll fenn: az előbbi változót mérő átlagéletkor értékei 39,8 és 40,6, míg a női jelöltek aránya rendre 7,95% és 8,49% volt (Hajdú, 2016).
- ⁷ A legjobb ellenpélda talán Tóbiás József, az MSZP korábbi elnöke.
- ⁸ A korábbi pártkötődés és a szélsőséges szervezeti kötődés tartalomelemzés révén történt mérés kvázi-automatizált szövegelemzésnek tekinthető, hiszen e két változó esetén mérlegelés nélkül, a párt- és szervezetnevek előzetesen meghatározott kategória-szótára alapján rögzítettük az előfordulásokat.
- ⁹ Mindezzel éles ellentétben áll a 2014-es kampányban terjesztett szórólap harmadik oldala, amely többek között cigánybűnözésről is értekezik. A *szórólapok* összevetése ugyanakkor több okból sem volt célunk (az adathiány mellett az is nehezen vizsgálhatóvá tette volna az eredményeket, hogy a politikusok személyes szövegeit a pártközpont által megfogalmazott programpontoktól elkülönítve kellett volna értelmezni), a jelöltek *személyes bemutatkozására és ars poeticájára* pedig a fenti megállapítás – a cigányellenességet közvetítő mondatok aránya harmadára esett vissza – ettől függetlenül változatlanul érvényes.

IRODALOM

- Bakker, R.–Hobolt, S. (2013): *Measuring Party Positions*. In: G. Evans–N. D. de Graaf (eds.): *Political Choice Matters: Explaining the Strength of Class and Religious Cleavages in Cross-National Perspective*. Oxford, Oxford University Press.

- Bíró-Nagy András–Róna Dániel (2011): Tudatos radikalizmus. A Jobbik útja a Parlamentbe 2003–2010 In: Láncki András (szerk.): *Nemzet és radikalizmus*. Századvég Politikai Iskola Alapítvány.
- Bíró Nagy András–Dúró József–Hajdu András–Róna Dániel (2011): Nemzet és radikalizmus. In: Láncki András (szerk.): *Nemzet és radikalizmus*. Századvég Politikai Iskola Alapítvány.
- Bíró-Nagy, András–Boros Tamás (2016): Jobbik going mainstream. Strategy shift of the far right in Hungary. In: Jamin, Jerome (szerk.): *L'extrême droite en Europe*. Bruylant.
- Döbrönte Zsófia Berta (2012): *Power Dressing – Az LMP és a Jobbik imázs-változása*. Szakdolgozat Budapesti Corvinus Egyetem.
- Enyedi Zsolt (2004): A voluntarizmus tere. A pártok szerepe a törésvonalak kialakulásában. *Századvég*, Vol 9., No. 3., 3–27.
- Enyedi Zsolt–Benoit, Kent (2011): Kritikus választás 2010. A magyar pártrendszer átrendeződése a bal-jobb dimenzióban. In: Enyedi Zsolt–Szabó Andrea és Tardos Róbert (szerk.): *Új képlet. A 2010-es választások Magyarországon*. Budapest, DKMKA.
- Félix Anikó (2013): *Az Arany Hajnaltól a Magyar Hajnalig*. Political Radical. Online elérés: <http://politicalradical.cafeblog.hu/2013/09/06/az-arany-hajnaltol-a-magyar-hajnalig/> utolsó letöltés dátuma: 2016. 03. 22.
- Filippov Gábor (2011): A név kötelez. A szélsőjobboldal kutatásának terminológiai problémái. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 20., No. 3., 93–116.
- Freelon, Deen G. (2010): ReCal: Intercoder Reliability Calculation as a Web Service. *International Journal of Internet Science*, Vol 5., No. 1., 20–33.
- Frey, L. R. –Botan, C. H.–Kreps, G. L. (2000): *Investigating communication: An introduction to research methods (2nd ed.)*. Boston, Allyn & Bacon.
- Hajdú András (2014): A magyar radikális jobboldali képviselők két generációja; A MIÉP és a Jobbik parlamenti képviselőinek összehasonlítása. In: *Politikatudományi Szemle*, Vol. 23., No. 2., 59–87.
- Hajdú András (2016): Kékgalléros nacionalizmus? A Jobbik egyéni választókerületi képviselőjelöltjei 2010-ben és 2014-ben. In: Dobos Gábor és munkatársai: *Pártok, jelöltek, képviselők*. Budapest, Szabad Kéz Kiadó.
- Horváth Attila –Soós Gábor (2015): Pártok és pártrendszerek. In: Körösenyi András (szerk.): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Osiris–MTA TK, Budapest.
- Jeskó József–Bakó Judit–Tóth Zoltán (2012): A radikális jobboldal webes hálózatai. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 21., No. 1., 81–101.
- Jobbik Magyarországért Mozgalom (2010): *Radikális változás. A Jobbik országgyűlési választási programja a nemzeti önrendelkezésért és a társadalmi igazságosságért*.
- Karácsony Gergely–Róna Dániel (2010): A Jobbik titka. A szélsőjobb magyarországi megerősödésének lehetséges okairól. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 19., No. 1., 31–66.
- Kiss Balázs (2016): Esemény, hálózat, szemiózis. A politikai kommunikáció történetének megírhatóságáról. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 25., No. 1., 10–28.
- Krekó Péter–Juhász Attila–Molnár Csaba (2011): A szélsőjobboldal iránti társadalmi kereslet növekedése Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 20., No. 2., 53–79.
- Krippendorff, Klaus (2004): *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. Beverly Hills, Sage.
- Körösenyi András–Tóth Csaba–Török Gábor (2007): *A magyar politikai rendszer*. Osiris, Budapest.

- Körösényi András–Tóth Csaba–Török Gábor (2009): *The Hungarian Political System*. Hungarian Democracy Series. Budapest, Hungarian Center for Democracy Studies.
- Lévai Attila és munkatársai (2015): *Rövid tanulmányok az európai radikális jobboldali pártokról*. Online elérés: <http://meltanyosság.hu/content/files/Radikál-kétpercesek.pdf> Utolsó letöltés dátuma: 2016. 03. 22.
- Mandák Fanni (2015): Jobbik on the way to become a people's party? In: *Diritto pubblico comparato ed europeo*. 3/2015, 673–694, doi: 10.17394/81897
- McDonald, M. D.–Mendes, S. M.–Kim, M. (2007): Cross-temporal and cross-national comparisons of party left-right positions. *Electoral Studies*, 26., 62–75.
- Molnár Csaba (2014): *Valóban mérséklődött a Jobbik?* TDK dolgozat Budapesti Corvinus Egyetem.
- MTI (2015): *Jobbik: csak mi adhatunk reményt*. MTI-archívum. 2015. 06. 13.
- Owen–Dunow, Max (2015): *The Devil Within: The Rise of Front National*. Thesis Wesleyan University Connecticut, USA.
- Papp Zsófia (2013): Kampany-perszonalizáció Magyarországon a képviselő szemével. *Politikatudományi Szemle*, Vol 22., No. 4., 37–56.
- Petsinis, Vassilis (2015): The New Far Right in Hungary: A Political Psychologist's Perspective. *Journal of Contemporary European Studies*. Vol. 23., Issue 2., 272–287.
- Republikon Intézet (2010): *Az újdonság ereje. Honnan érkeznek az új pártok – a Jobbik és az LMP-jelöltjei?* Online elérés: http://intezet.republikon.hu/pdf/Republikon_Egyeni_Jeloltek.pdf Utolsó letöltés dátuma: 2010. 03. 22.
- Riffe, Daniel–Lacy, Stephen–Fico, Frederick (2014): *Analyzing Media Messages: Using Quantitative Content Analysis in Research*. 3rd Edition, Routledge, New York–London.
- Roberts, Carl W. (2008): *The Fifth Modality: On Languages that Shape Our Motivations and Cultures*. Brill, Leiden.
- Róna Dániel (2014): *Jobbik-jelenség. A Jobbik Magyarországért Mozgalom népszerűségének okai*. Doktori Értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Doktori Iskola. DOI: 10.14267/phd.2015002
- Szabó Balázs (2013): Az új parlamenti pártok szabazóbázisának jellemzői Budapest példáján. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 22., No. 3., 93–116.
- Tóth Csaba–Török Gábor (2015): *Négy választás Magyarországon – A magyar politika az elmúlt 12 évben (2002–2014)*. Osiris, Budapest.
- Ughy Márton (2011): MSZP – a muszáj-kampany. In: Szabó G., Mihályffy Zs. és Kiss B. (szerk.): *Kritikus kampány. A 2010-es országgyűlési választási kampány elemzése*. Budapest, L'Harmattan.
- Várnagy Réka (2008): Az országgyűlési képviselők helyi beágyazottsága. In: Ilonszki Gabriella (szerk.): *Amatőr és hivatásos politikusok II. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest*.

Újságcikkek és sajtóanyagok

- Czene Gábor, 2015: Már ketyeg a Jobbikban az időzített bomba. *Népszabadság*. 2015. 02. 11. Online elérés: <http://nol.hu/belfold/kotelhuzas-a-jobbiknal-1515295> Utolsó letöltés dátuma: 2016. 03. 22.

- Index, 2014a: Miért erősödik ennyire a Jobbik? *index.hu* Online elérés: http://index.hu/belfold/2014/03/06/miert_ilyen_eros_a_jobbik/ Utolsó letöltés dátuma: 2016. 03. 22.
- Index, 2014b: A Fidesz nyerte a választást; Vona Gábor vizslakölyökkel lájkmaximalizál Facebookon *index.hu* Online elérés: http://index.hu/belfold/2014/02/24/valasztas14/vona_gabor_vizslakolykokkel_lajkmaximalizal_facebookon/ Utolsó letöltés dátuma: 2016. 03. 22.
- Hvg, 2011: A Jobbik a „józan emberek pártja”, de nem rúgják ki Zagyvát. *hvg.hu* Online elérés: http://hvg.hu/itthon/20110816_jobbik_jozan_emberek Utolsó letöltés dátuma: 2016. 03. 22.
- Hvg.hu, 2013: Gyöngyöspatai romákkal melózott Vona Gábor. *hvg.hu* Online elérés: http://hvg.hu/itthon/20131120_Gyongyospatai_romakkal_melozott_Vona_Gabo Utolsó letöltés dátuma: 2016. 03. 22.
- Origo, 2015: Kiderült, mi a jobbikos cukikampány lényege. *origo.hu* Online elérés: <http://www.origo.hu/gazdasag/20150311-kiderult-mi-a-jobbikos-cukikampany-lenyege.html> Utolsó letöltés dátuma: 2016. 03. 22.
- Mandiner, 2015: Vona: le fogom nyesni a Jobbik vadhajtásait. *mandiner.hu* Online elérés: http://mandiner.hu/cikk/20150413_vona_le_fogom_nyesni_a_jobbik_vadhajtasait Utolsó letöltés dátuma: 2016. 03. 22.
- Nagy Gergely Miklós, 2013: Szexivé tenni a szélsőjobbot – Krekó Péter a Jobbik arcultaváltásáról. *Magyar Narancs* Online elérés: <http://magyarnarancs.hu/belpol/szexive-tenni-a-szelsojobbot-87209> Utolsó letöltés dátuma: 2016. 03. 22.
- Tóth Gergely, 2014: Orbánnál is nagyobb átlagember lenne. *index.hu* Online elérés: http://index.hu/belfold/2014/01/20/egy_atlagember/ Utolsó letöltés dátuma: 2016. 03. 22.